

QO'G'IRCHOQ TEATRIDA OVOZ, NUTQ VA HARAKAT UYG'UNLIGI ORQALI OBRAZ YARATISH

Madaminov Otabek

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada qo'g'irchoq teatrida sahnaviy obraz yaratish jarayonida ovoz, nutq va harakat uyg'unligining badiiy va psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda qo'g'irchoq teatr aktyorining ovoz imkoniyatlari, nutq madaniyati hamda jismoniy harakatlarining o'zaro bog'liqligi sahnaviy ifodaning asosiy omili sifatida yoritiladi. Ovoz temбри, intonatsiya, pauza, nutq sur'ati bilan qo'g'irchoq harakatlarining muvofiqligi obrazning xarakteri va ichki ruhiy holatini ochib berishda muhim vosita ekanligi ilmiy asosda ko'rsatib beriladi. Shuningdek, mazkur uchlikning uyg'unligi tomoshabin ongida jonli va ishonchli obraz shakllanishiga xizmat qilishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: qo'g'irchoq teatri, sahnaviy obraz, ovoz texnikasi, sahna nutqi, harakat va plastika, uyg'unlik, aktyorlik mahorati.

Qo'g'irchoq teatri sahna san'atining o'ziga xos turi bo'lib, unda obraz yaratish jarayoni an'anaviy dramatik teatrga nisbatan murakkabroq shaklda namoyon bo'ladi. Bu san'at turida aktyor tomoshabin oldida bevosita emas, balki qo'g'irchoq orqali o'z ijodini namoyish etadi. Shu sababli sahnaviy obrazning ta'sirchanligi aktyorning ovoz imkoniyatlari, nutq madaniyati va jismoniy harakatlarining o'zaro uyg'unligiga bevosita bog'liq bo'ladi. Aynan mana shu uch omilning mushtarakligi qo'g'irchoq obrazini jonlantirib, unga badiiy va emotsional mazmun baxsh etadi. Zamonaviy teatr amaliyotida qo'g'irchoq teatrining estetik va tarbiyaviy ahamiyati tobora ortib bormoqda. Qo'g'irchoq spektakllari orqali nafaqat bolalar, balki kattalar auditoriyasiga ham murakkab g'oyalar yetkazilmoqda. Bunday vaziyatda aktyorning ovoz, nutq va harakat vositalaridan ongli va maqsadga muvofiq foydalanishi muhim ahamiyat kasb etadi.¹ Ovoz temбри va intonatsiyasi orqali obrazning xarakteri ochilsa, nutq aniqligi va mantiqiyliги mazmunni tushunarli

1. ¹ Jo'rayev S. Qo'g'irchoq teatrida aktyorlik va sahna nutqi asoslari. Toshkent: San'atshunoslik, 2016. 56-b

yetkazishga xizmat qiladi, harakat va plastika esa obrazning ichki ruhiy holatini tashqi shaklda ifodalaydi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, qo'g'irchoq teatrida obraz yaratishda ovoz, nutq va harakat ko'pincha alohida-alohida o'rganiladi, ularning uyg'un holda ishlashi esa yetarli darajada ilmiy jihatdan tahlil qilinmagan. Shu bois ushbu maqolada qo'g'irchoq teatrida sahnaviy obraz yaratish jarayonida ovoz, nutq va harakat uyg'unligining nazariy va amaliy asoslarini yoritish, ularning badiiy ta'sirchanlikni oshirishdagi o'rnini tahlil qilish asosiy maqsad qilib qo'yiladi. Qo'g'irchoq teatrida sahnaviy obraz yaratish jarayonida ovoz, nutq va harakat bir-birini to'ldiruvchi va uzviy bog'liq bo'lgan asosiy ifoda vositalari sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu uchlikning uyg'un ishlashi aktyor ijrosining badiiy saviyasini belgilab, qo'g'irchoq obrazining jonli va ishonchli chiqishini ta'minlaydi. Har bir komponent alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularning birgalikdagi ta'siri sahnaviy obrazning to'laqonli shakllanishiga xizmat qiladi. Ovoz qo'g'irchoq teatrida obraz yaratishning yetakchi vositalaridan biri hisoblanadi. Aktyor turli ovoz temblari, balandlik darajalari va ritmik o'zgarishlar orqali obrazning yoshi, xarakteri va emotsional holatini ifodalaydi. Ovozning kuchi va ohangi qo'g'irchoq harakati bilan mos kelmasa, obraz sun'iy va ishonchsiz ko'rinadi. Shu bois ovoz apparatini boshqarish, to'g'ri nafas olish va intonatsiyani ongli ravishda qo'llash qo'g'irchoq teatr aktyori uchun muhim psixofiziologik vazifa hisoblanadi. Nutq madaniyati ovoz bilan chambarchas bog'liq bo'lib, sahnaviy matnning mazmunan to'g'ri va ta'sirchan yetkazilishida muhim o'rin tutadi. Qo'g'irchoq teatrida nutq nafaqat axborot beruvchi, balki badiiy obrazni shakllantiruvchi vosita sifatida ham namoyon bo'ladi. So'zlarning aniq talaffuzi, urg'u va pauzalarning o'rinli qo'llanilishi obrazning ichki holatini ochishga xizmat qiladi.² Ayniqsa, bolalar auditoriyasi uchun mo'ljallangan spektakllarda nutqning soddaligi va aniqligi muhim ahamiyat kasb etadi. Harakat va plastika qo'g'irchoq obrazining tashqi ifodasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Qo'g'irchoqning yurishi,

2. ² Jo'rayev S. Qo'g'irchoq teatrida aktyorlik va sahna nutqi asoslari. Toshkent: San'atshunoslik, 2016.

qo‘l harakati, boshning egilishi yoki tananing burilishi orqali obrazning kayfiyati va xarakteri namoyon bo‘ladi. Bu jarayonda harakatlarning aniqligi va maqsadga muvofiqligi muhim bo‘lib, ortiqcha yoki noo‘rin harakatlar sahnaviy ta’sirni susaytiradi. Aktyor qo‘g‘irchoq harakatlarini ongli ravishda boshqarib, ularni ovoz va nutq bilan uyg‘unlashtirishi zarur.

Ovoz, nutq va harakat uyg‘unligi sahnaviy ritm va tempni belgilashda ham muhim rol o‘ynaydi. Ritmning buzilishi tomoshabinning e’tiborini chalg‘itib, obrazning yaxlit qabul qilinishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Uyg‘unlik esa sahnaviy jarayonni tabiiy va uzluksiz ko‘rsatib, tomoshabinni obraz dunyosiga olib kiradi. Bu holat aktyordan yuqori darajadagi ichki sezgirlik va sahnaviy nazoratni talab etadi. Zamonaviy qo‘g‘irchoq teatrida ovoz, nutq va harakat uyg‘unligiga bo‘lgan talab yanada oshib bormoqda. Texnologik vositalar, yorug‘lik va sahna effektlari aktyor ijrosini boyitayotgan bir paytda, asosiy badiiy yuk baribir aktyorning ovozi va harakati orqali yetkaziladi. Shu sababli aktyor sahnada texnologiya bilan raqobat qilmasdan, balki uni to‘ldiruvchi ijro usullarini qo‘llashi lozim. Ushbu omillarning birgalikdagi ishlashi sahnaviy ifodaning badiiy va emotsional ta’sirchanligini oshirib, tomoshabin ongida jonli va mukammal obraz shakllanishiga xizmat qiladi. Qo‘g‘irchoq teatrida obraz yaratishda ovoz, nutq va harakat uyg‘unligini tahlil qilish jarayoni shuni ko‘rsatadiki, ushbu uch komponentning har biri mustaqil ifoda vositasi bo‘lishi bilan birga, ular bir-biridan ajralgan holda to‘laqonli sahnaviy ta’sirni ta’minlay olmaydi. Ovoz obrazning ichki ruhiy holatini ifodalasa, nutq mazmun va g‘oyani aniqlashtiradi, harakat esa ushbu ichki jarayonlarni tashqi shaklda namoyon etadi. Ularning o‘zaro muvofiqligi buzilgan holatlarda qo‘g‘irchoq obrazida sun’iylik, mantiqsizlik va emotsional bo‘shliq yuzaga keladi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, ovoz va harakat uyg‘unligi sahnaviy ishonchlilikning asosiy omillaridan biridir. Masalan, qo‘g‘irchoqning keskin harakati sokin va past ovoz bilan birga berilganda obraz xarakterida ziddiyat paydo bo‘ladi. Aksincha, harakat va ovoz bir xil emotsional holatni ifodalaganida tomoshabin obrazni yaxlit holda qabul qiladi. Bu holat aktyordan ovoz apparati va jismoniy harakatlarni bir vaqtda ongli ravishda boshqarishni talab etadi. Nutqning tahlili shuni ko‘rsatadiki, qo‘g‘irchoq teatrida so‘z nafaqat axborot yetkazish

vositasi, balki ritm va emotsional muhitni shakllantiruvchi omil sifatida xizmat qiladi. Nutqdagi pauzalar, urg‘ular va ohang o‘zgarishlari qo‘g‘irchoq harakati bilan mos kelgan taqdirdagina sahnaviy obrazning ichki mantiqi ochiladi. Aks holda, nutq va harakat o‘rtasidagi nomuvofiqlik tomoshabinning e’tiborini susaytiradi.

Shuningdek, tahliliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, qo‘g‘irchoq teatrida harakatning haddan tashqari faolligi yoki aksincha, yetarli darajada ifodalanmasligi ovoz va nutq ta’sirini kamaytiradi. Muvozanatli harakatlar obrazning xarakteriga mos kelib, ovoz va nutqni to‘ldiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘lishi lozim. Bu jihat aktyorning sahnaviy didi va kasbiy tajribasi bilan bevosita bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Stanislavskiy K.S. Aktyorning o‘z ustida ishlashi. Toshkent: San’at, 1986.
4. Nemirovich-Danchenko V.I. Sahna san’ati va aktyorlik mahorati. Toshkent: San’at, 1980.
5. Raxmonov M. O‘zbek teatr san’ati tarixi. Toshkent: Fan, 2001.
6. Jo‘rayev S. Qo‘g‘irchoq teatrida aktyorlik va sahna nutqi asoslari. Toshkent: San’atshunoslik, 2016.
7. Axmedov A. Sahna nutqi va ovoz texnikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
8. Baratov B. Qo‘g‘irchoq teatrida harakat va plastika masalalari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.